

УДК 330.15: 502.13.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Є.Ю.Какутич

Розглядаються інноваційні аспекти розвитку екологічного підприємництва; обґрунтовуються конкретні механізми державної підтримки в цьому напрямку.

Нині інноваційна проблематика розвитку екологічного підприємництва (ЕП) розроблена на теоретичному та методичному рівнях досить фрагментарно, попри те, що питанням ЕП присвячені численні публікації як вітчизняних [2-8], так і закордонних науковців. Разом з тим ще недостатньо уваги приділяється питанням державної підтримки екологічного підприємництва. Тому метою пропонованої статті є узагальнення підходів щодо розроблення механізмів державної підтримки підприємницьких ініціатив у сфері екобізнесу.

Господарський кодекс України у Главі 4, що присвячена підприємництву, статтею 42 визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) на території нашої держави, та його державної підтримки, але недостатньо формулює ці основи стосовно екологічного підприємництва. Підприємництво - це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик, діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством. Екологічне підприємництво - це особливий вид діяльності, який здійснюється на тих самих умовах, але з певними екологічними обмеженнями та результатами. Хоча є декларація стосовно того, що особливості регулювання окремих видів підприємництва встановлюються законодавством України, цей постулат зовсім не спрацьовує щодо екологічного підприємництва.

Згідно з Господарським кодексом України [1] держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Однак при цьому не регламентується рівень екологічності виробництва. Таким чином, порушуються вимоги екологічної безпеки держави. Тому необхідним доповненням до існуючого законодавчого поля можна вважати такий постулат: обов'язковою вимогою рівних можливостей до доступу ресурсів повинні стати докази щодо мінімізації негативного впливу підприємницької діяльності на довкілля. Таким чином, важливим чинником гарантії існування конкретного суб'єкта підприємницької діяльності може бути еколого-економічне обґрунтування (екологічна експертиза) майбутньої діяльності. Оцінка впливу на навколишнє природне середовище повинна стати головним документом у процесі тендеру аналогічних за видами діяльності об'єктів підприємництва. Таким чином, постає питання щодо екологізації підприємницького сектору, під якою слід розуміти комплекс заходів з мінімізації негативного впливу господарської діяльності на довкілля. Критерієм екологізації повинні бути законодавчо установлені екологічні обмеження.

Згідно із Статтею 14 в Україні здійснюється державна підтримка підприємництва.

Так, для створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва держава:

- на умовах і в порядку, передбачених чинним законодавством, стимулює за допомогою економічних важелів (цільових субсидій, податкових пільг тощо) модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння нових видів продукції та послуг;
- надає підприємцям цільові кредити;
- надає підприємцям інші види допомоги.

Однак, на жаль у Законі чітко не регламентуються режими та розміри державної підтримки взагалі і стосовно екологічного підприємництва зокрема. До того ж реєстр видів екологічного підприємництва на сьогодні не ведеться.

Виходячи з принципів системно-екологічного підходу, можна стверджувати, що основними напрямками розвитку екологічного підприємництва в Україні можуть бути такі:

- екологічний маркетинг та інжиніринг (реінжиніринг);
- екологічний консалтинг;
- екологічний аудит та екологічна сертифікація послуг;
- екологічне страхування;
- екологічний лізинг;
- виробництво екологічнобезпечної продукції;
- концесія природних ресурсів (об'єктів);

- діяльність у сфері поводження з відходами.

Розглянемо деякі з них.

Екологічний маркетинг, інжиніринг. Необхідність проведення маркетингових досліджень у процесі екологічної модернізації виробничої системи може виникнути під час вивчення пропозицій щодо модернізації окремих технологічних систем, вузлів, агрегатів виробництва й очисних споруд, виходячи із загальносвітової тенденції заміни застарілих «брудних» моделей виробництва, нарощування потужностей виробництва екологічного (очисного) обладнання, екологізації (екологічної модернізації) діючих виробничих і технологічних систем.

Особливість екологічного маркетингу на рівні підприємства полягає в тому, що його не можна розглядати ізольовано від системи маркетингу підприємства. Він може функціонувати ефективно лише в умовах ефективної дії такої системи. Функції екологічного маркетингу може виконувати система екоменеджменту підприємства. Але ці функції будуть ефективними тоді, коли ефективно виконуються загальні функції системи маркетингу підприємства. Концепція такої інтегрованої ефективності — поєднання процесів діяльності з виробництва товарів, ціноутворення, розповсюдження товарів і стимулювання, спрямованих на виявлення, обслуговування, задоволення споживчих потреб для досягнення цілей, що стоять перед товаровиробником, із максимально можливим підвищенням якості життя, у першу чергу екологічної чистоти або якості.

Як вважають спеціалісти, якщо екологічний аудит встановлює діагноз екологічному здоров'ю підприємства за визначеними параметрами, оцінює можливості екологічного оздоровлення підприємства, екологічний маркетинг пропонує і надає необхідні технологічні й управлінські рішення, то екологічний інжиніринг визначає режими оздоровлення систем життєзабезпечення підприємства. Інжиніринг — це інженерно-економічна діяльність), яка має на меті техніко-економічне обґрунтування комплексу заходів щодо екологічної модернізації виробництва з проведенням за необхідності попередніх технологічних досліджень на пілотному (експериментальному) устаткуванні, наприклад очисному. Метою екоінжинірингу може бути також передінвестиційна екологічна оцінка проектних пропозицій. Класичними прикладами екологічного інжинірингу є оцінка впливу об'єктів, що проектуються, на навколишнє природне середовище, екологічні обґрунтування інвестиційних проектів, оцінку екологічних ризиків у складі проектування організаційних схем [5, 8].

В умовах реформування економіки, дефіциту коштів екологічний інжиніринг модернізації виробництва доцільно проводити на галузевому або корпоративному рівні. Займатися цими важливими проблемами повинні профільні структури. Вибір корпоративних підприємств-представників здійснюється за рекомендаціями корпоративних експертів так, щоб вони мали характерні типи технологічних систем і характерний технічний рівень або стан виробництва. При цьому пріоритет надається тим підприємствам, які з економічного погляду є перспективними, і їх модернізація здатна підвищити конкурентоспроможність.

Отже, особливість екологічного інжинірингу модернізації виробництва в період реформування економіки полягає в його здійсненні на окремих підприємствах-представниках галузі з подальшим розповсюдженням результатів на інші корпоративні підприємства за визначеними пріоритетами.

Внаслідок цього досягається не лише комерційний результат, а й соціальний, оскільки значно поліпшується якість життя суспільства.

Екологічний аудит та сертифікація. Через повсюдне поширення міжнародних стандартів серії ISO 14000 не тільки в економічно розвинених країнах, але й у країнах із перехідною економікою, а також через добровільне прийняття цих стандартів багатьма підприємствами й корпораціями сертифікація стала однією з умов доступу продукції на міжнародні ринки, чинником сприяння підвищенню інвестиційної привабливості та успіху в конкурентній боротьбі. Деякі іноземні корпорації, наприклад „Вольво”, „Даймлер-Бенц”, „Сіменс”, заявили про свою прихильність до екологічних стандартів із менеджменту і про принципове небажання користуватися послугами постачальників із країн, що не проводять політику екологічної сертифікації системи управління. Європейський союз (ЄС) заявив про наміри допускати на європейський ринок лише сертифіковану продукцію відповідно до вимог ISO. У зв'язку з цим вітчизняні постачальники продукції на світовий ринок, за оцінками західних експертів, можуть нести фінансові втрати у розмірі близько 20% прибутку, якщо вони не сертифіковані з екологічного управління. Значне й постійне зростання кількості компаній, які беруть на себе зобов'язання створити сертифіковані системи екологічного управління, свідчить про те, що сертифікація є одним з ефективних ринкових механізмів та напрямків екологізації підприємницького сектору.

Екологічний лізинг. Згідно із законом України «Про лізинг» лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на визначений термін лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Об'єктом лізингу у галузі екології є основні засоби, що використовуються для контролю за очищенням викидів, скидів забруднених вод, питної води тощо.

Традиційно лізингові операції в Україні застосовуються в промисловості, сільському господарстві, транспорті. На відміну від екологічної галузі в цих галузях технологія використання лізингу достатньою мірою відпрацьована.

Лізинг у галузі екології, природоохоронної справи та екологічної модернізації виробництв (екологічний лізинг) має суттєві особливості, тому впровадження в Україні лише розпочинається. Ці особливості полягають у тому, що більшість проектів у цій галузі або є безприбутковими, або дають низьку рентабельність, а в разі підготовки проектів екологічного лізингу потрібне здійснення екологічного аудиту для досягнення найбільшого ефекту.

Світовий досвід показує, що послуги екологічного лізингу дають реальну можливість вирішити чимало екологічних проблем із мінімальними первинними витратами. За допомогою лізингу новітніх технологій і сучасного обладнання успішно вирішуються питання:

- енергозбереження;
- раціонального використання природних ресурсів
- переробки та утилізації побутових і промислових відходів;
- зменшення негативного впливу діючих виробництв на навколишнє середовище.

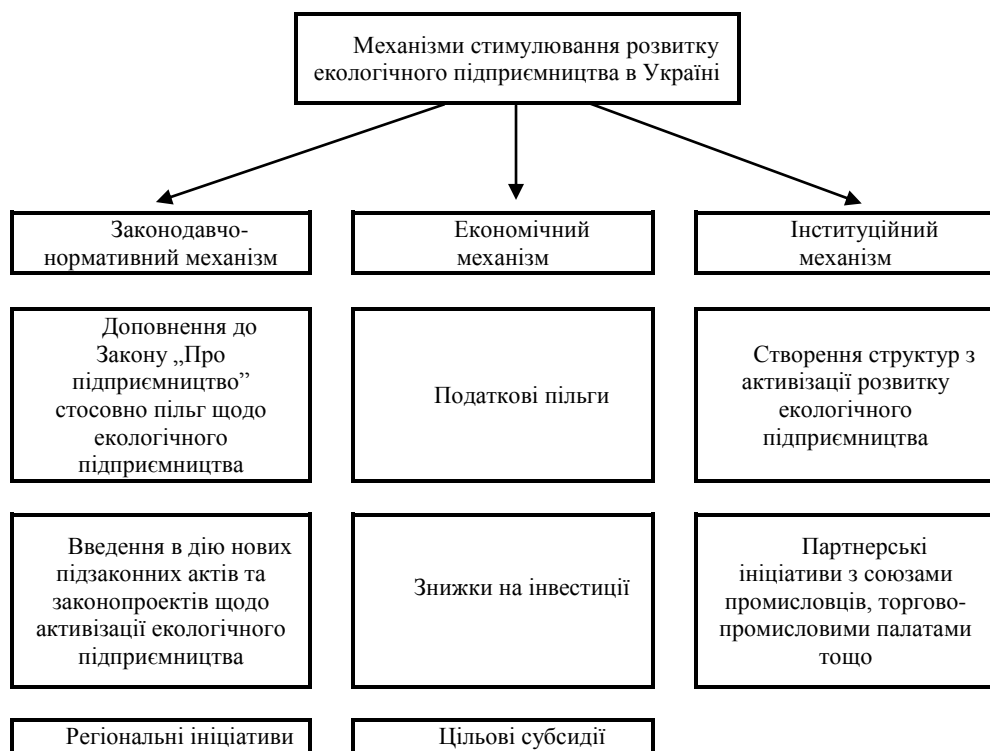
Екологічний консалтинг – це особливий напрям екологічного підприємництва. Як правило, його здійснюють спеціальні консалтингові структури, що мають відповідну ліцензію та необхідний кадровий потенціал. Серед послуг таких компаній може бути: здійснення процедур екологічного аудиту, екологічної експертизи, екологічного бізнес-планування, методичне супроводження інвестиційних проектів тощо. Слід відмітити, що ця діяльність за шкалою підприємницьких ризиків є однією з найменш ризикових. Результатом діяльності таких структур є зменшення екодеструктивного впливу на довкілля, підвищення прибутковості підприємств, економія ресурсів, зменшення відходів.

Концесія природних ресурсів (об'єктів). Концесійні відносини у сфері природокористування ще недостатньо розвинуті, але існує достатній зарубіжний досвід у цьому напрямку, який можна імплементувати в Україні.

Екологічне страхування. Створюється за рахунок фінансових коштів економічних суб'єктів для компенсації збитку, що наноситься довкіллю внаслідок надзвичайних ситуацій. В Україні цей вид екологічного підприємництва поки що не розвинутий, однак зарубіжний досвід свідчить, що ця площина підприємництва є найбільш прибутковою і одночасно ризиковою. Особливо це стосується екологічного страхування звалищ, яке широко тиражується в деяких країнах Заходу. Компанії, що займаються цим видом діяльності, формують так звані страхові фонди за рахунок внесків забруднювачів і тим самим забезпечують захист навколишнього середовища. Під екологічне страхування підлягають об'єкти, які є носіями екологічного ризику.

На сьогодні ще неоднозначно сформована законодавча база і відповідно до неї система екологічного стимулювання розвитку екологічного підприємництва в Україні. Тим часом у Західних країнах існує вже деякий досвід активізації зусиль держави та підприємців щодо положення стану довкілля через нормативні та ринкові механізми.

Економічне стимулювання природоохоронної діяльності не обмежується тільки примусовими методами: важливу роль відіграє політика надання певних пільг та привілеїв (рис. 1).

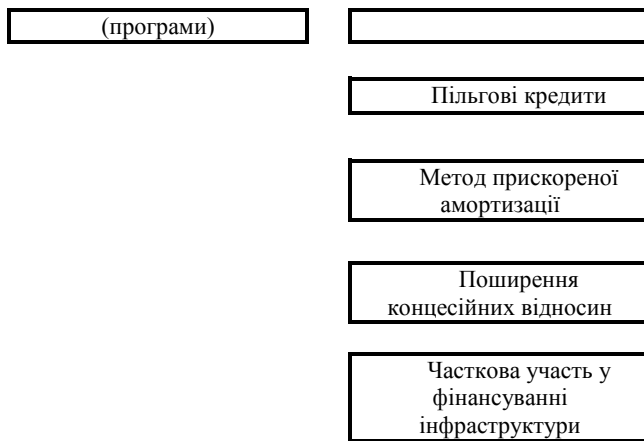

Рисунок 1 – Механізми економічного стимулювання екологічного підприємництва в Україні

Можна констатувати, що економічний механізм екологізації підприємництва повинен відповідати основним вимогам:

- включати значний обсяг державних замовлень;
- використовувати важелі пільгового кредитування та оподаткування; цінової політики;
- формувати цільові джерела підтримки екологічного підприємництва;
- активно використовувати можливості механізмів зовнішнього фінансування.

Обов'язковою передумовою розвитку екологізації підприємництва є те, що вона повинна бути імплементована до чинної системи владних повноважень. Отже, становлення та розвиток екологічного підприємництва можливо лише за сприяння держави.

Важливу роль у цьому процесі повинні відігравати механізми державної підтримки відповідно до тих, що існують в ЄС. Як останні можуть виступати цільові замовлення на екологонебезпечних підприємствах, консультаційна та технічна допомога, забезпечення кредитних ліній (як вітчизняних, так і міжнародних). Крім того, необхідно:

- створити відповідне середовище для діяльності компаній, наприклад, прийняти та ефективно імплементувати в існуюче законодавство доповнення щодо екологічної конкурентоспроможності;
- сформувати єдиний державний реєстр юридичних та фізичних осіб-приватних підприємств у галузі екологічного підприємництва;
- адаптувати та забезпечити ефективну імплементацію основних принципів відповідних міжнародних правил та стандартів з метою екологізації підприємницького сектору;
- сприяти створенню та ефективному функціонуванню необхідних асоціацій у сфері екологічного підприємництва та налагодити діалог між ними;
- визначити та спрямувати фінансові джерела розвитку екологічного підприємництва;
- удосконалити адміністративне співробітництво між відповідними національними органами та комерційними структурами;
- сприяти обміну досвідом та найкращою практикою щодо політики у сфері екологічного підприємництва з метою визначення пріоритетних завдань та оцінки заходів в окремих сегментах (наприклад, навчання та тренінги, заохочення інвестицій, вдосконалення адміністративного та регуляторного середовища).

Крім законодавчого, економічного та організаційного забезпечення обов'язковою компонентою існування екологічного підприємництва у вигляді сформованої системи (самостійної галузі національної економіки) є інформаційне забезпечення.

SUMMARY

Aspects of innovation development of environmental baseness are determined and specific mechanism of governmental support is grounded.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №18, № 19-20, № 21-22. - С.144.
2. Гречановская И.Г. Экономико-экологическое регулирование предпринимательской деятельности. – Одеса: АОЗТ ИРЭНТТ, 1997. – 182 с.
3. Галушкина Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). – Одесса, ИПРЭИ НАНУ. - 280 с.

4. Потравний І. Екологічний аудит: проблеми становлення і розвитку // Бухгалтерський облік і аудит. – 1998. – №1. – С. 41-44.
5. Екологічне підприємництво: Навчальний посібник/ В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 197 с.
6. Екологічний аудит: Підручник/ В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. – К.: Вища шк., 2000. – 344 с.
7. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.
8. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін., - К.: Символ-Т, 1997. – 236 с.

Надійшла до редакції 22 грудня 2005 р.